

P R E F A Ț A

Acum zece ani, cînd nimeni nu se putea gîndi la îndeplinirea așa de răpede a realizării unui mare și îndreptățit vis național, tipăream în revista săsească «Die Karpathen» de la Brașov, aceste rînduri care, întinzîndu-se pe scurt asupra tuturor legăturilor dintre noi și elementul săsesc din Ardeal și cuprinzînd recunoașterea întregii noastre datorii față de dînsul, ni se par a fi și astăzi cea mai potrivită și, mai ales, cea mai puțin supusă bănuielii unei influențe a împrejurărilor actuale din recomandațiile care s'ar putea da, atît expunerii, din cel mai chemat izvor, a istoriei Sașilor, a valorii lor actuale și a dorințelor lor de viitor, cît și ideii care domină această expunere, ideie pe care o putem admite ca una care, departe de a înfățișa vre-o primejdie pentru viața în creștere a unui popor de douăsprezece milioane, oferă acestui popor prilejul de a arăta încă odată că între virtuțile cu care nu-i place să se laude, dar pe care nu le are mai puțin, este și aceea a înțelegerii oricărui vieți naționale și a iubirii pentru dînsa în măsura însăși în care această viață ține samă de netăgăduitele noastre drepturi.

I.

«Credința mea puternică este — și ea se sprijină pe logica istorică și pe desfășurarea naturală a colonizațiilor mai întinse pe un teren foarte depărtat, de cultură începătoare sau străveche, prin elemente orășenești sau țărănești de o înaltă dezvoltare —

că Sașii veniți în Ardeal din Franconia renană au înființat o populație românească, fie ea și mai rar răspândită. Documentele pot vorbi, ce e drept, de «deserturi», de *deserta*, pentru că nu se înființau o populație orînduită, organizată în forme de cultură fixate, dar mai ales pentru că nu se întîmpina nicio proprietate de pămînt sprijinită pe învoirea sau întărirea Statului militar apărut pe urmă în calitate de cuceritor. Însă o nație de plugari, după vechea tradiție a strămoșilor, și de păstori pe alături, nu lasă niciun teritoriu învecinat de cîmpii roditoare, de frumoase păduri, de înfloritoare pășuni în afară de cercul dreptului ei de întrebuițare. Afară de aceasta nu era cu puțință o nouă înflorire a culturii mai înalte din Apusul latino-germanic în acest colț al depărtatului Răsărit sălbatic, dacă ar fi lipsit o civilizație localnică pregătitoare, împreună cu fireștii ei purtători. Și nu se găsesc în limba, în datinile, în creația poetică în poporului sășesc, dar mai ales în îmbrăcăminte, arta populară, elemente împrumutate acelei culturi anterioare care se întindea asupra întregii peninsule balcanice și asupra tuturor povîrnișurilor Carpaților?

A represinta o astfel de concepție, se părea la generația mai veche a Sașilor din Ardeal, care în multe privinți stătea protivnică în fața generației mai vechi românești, fără ca această atitudine să fi fost îndreptățită prin vre-un folos, un adevărat atentat față de națiunea sășească. Acesta nu este, acesta nu poate să fie punctul de vedere al generației care lucrează astăzi. Românii sînt, de sigur, și un popor al viitorului, dar atît de puternici ca număr și într'o așa de răpede desvoltare culturală, încît nici nu se pot gîndi a atinge, în orice fel de circumstanțe, drepturile istorice ale altei nații care e legată așa de strîns și adese ori și așa de prietenește cu propria lor ființă. A fi adus cultură superioară cu sine, a fi împlîntat viața orășenească pe amîndouă povîrnișurile Carpaților, a fi statornicit definitiv viața întregului Ardeal în forme fixate, a fi legat Apusul cu Răsăritul până la Dunăre și la depărtatele țeri «tătărești», grecești și turcești prin relații de comerț; a fi exercitat înrîuriri apusene, pline de roade, asupra celei mai vechi arte românești

colorate răsăritean, a fi ajutat la biruința limbii naționale a Românilor asupra formei culturale medievale a limbii slavone, — toate acestea creiază drepturi și merite, pentru cultura generală și pentru cultura Românilor în deosebi, pe care nu putem să le recunoaștem și să le prețuim în de ajuns și care impun poporului nostru o datorie pe care nu ne gândim a o tăgădui.

Astfel lipsește astăzi, în starea actuală de spirit a amînduror națiilor, orice temei pentru a căuta în trecut, necritic și părtinitor, sprijin pentru o închipuită dușmănie de astăzi.

II.

În cele spuse mai sus am și indicat deosebitele direcții în care se arată înrîurirea săsească asupra culturii românești. Putem trece acum la caracterisarea ideii mai de aproape.

Poporul românesc este și până astăzi un popor de țerani. Orașele, în propria sa țară nu și le-a cucerit încă economicște. Dar, cînd Domnii Moldovei și Țerii-Românești acordară toate drepturile politice orașelor din țerile lor — adecă în veacul al XV-lea —, ei găsiră încă urme limpezi și însemnate ale spiritului german de care erau însuflețiți întemeietorii sași, a căror influență se întinsese asupra întregului cuprins dintre Carpați și Siretiu, precum și asupra întregului ținut de munte și deal din Muntenia. Baia din Moldova, mai veche de cît Domnia moldovenească însăși, era o creație săsească din veacul al XIII-lea, ai cărui coloniști fuseseră ispitiți pe acest pămînt străin prin minele de argint — poate chiar și de aur —; și, cînd un Sas calcă în Cîmpulungul românesc, așezat așa de aproape de Brașov, și pe care înaintașii săi îl numiau *Langenaue*, să caute cu pietate în biserica catolică mai nouă, ai cării credincioși de obirșie germană existau încă pe la 1690, locul de îngropare al acelu *Comes Laurentius*, al contelui orașenesc sas Lorenz, care a murit cu cîțiva ani înainte de 1300, cu cîțiva ani, deci, înainte de întemeierea «Domniei a toată Țara-Românească», numită de obicei: a Valahiei sau Munteniei.

III.

Încă din anul 1368 Domnul Terii-Românești întăria vechi privilegiu de comerț ale Sașilor în țara sa, și de sigur, ceva mai târziu, un asemenea privilegiu a fost dat din partea lui Bogdan, cel d'întăiu Voevod al Moldovei, sau de unul dintre cei d'întăiu urmași ai săi, aceștia. Prin pasul Rodnei, Bicazului, Tulgheșului, Oituzului sau Ghimeșului, prin acelea ale Buzăului și Teleaenului, dar mai ales prin pasul bine păzit al Branului (către Cîmpulung, București, Giurgiu sau către Tîrgoviște și Brăila), pentru Brașoveni, prin acela al Turnului Roșu către locul de deposit, format pe urmă, Rîmnicul-Vîlcii, către Slatina și Nicopole, pentru Sibieni, mergeau neconținut cară săsești cu postav și pînză, cu obiecte de fier, de fabricație proprie, sau mai ales cu postavul adus din Silesia ori din Colonia. Și către emporiile de hotar săsesc, Bistrița, Brașovul, Sibiiul, mergeau carăle românești cu peștele de Dunăre și cu lînă, dar și cu «spiterii» din Răsărit, cu stofe de mătasă și aur, pentru ca, ori să capete în schimb obiecte de întrebuințare sau de lux, ori să primească banii cu cari erau a se plăti dăjdile către Vistieria domnească sau mai ales acelea ale noului Împărat răsăritean din Constantinopol. Arhivele orașelor săsești cuprind încă un imens material de privilegii, scrisori, socoteli în care se oglindește întreaga istorie a acestui, comerț răsăritean până la sfîșitul veacului al XVII-lea, cînd el a trecut în mîinile Companiei greco-bulgărești, pe urmă și în acelea ale locuitorilor romîni din suburbii. O așezare a Societății săsești de istorie la Cîmpulung, ca într'una din cele mai vechi așezări ale Sașilor pe liberul pămînt românesc, ar fi într'adevăr de dorit și ar contribui la o mai mare strîngere a legăturilor între amîndouă popoarele noastre.

IV.

Cea mai veche biserică românească, încă păstrată pe dealul de la Curtea-de-Argeș, clădirea mică, din întăia jumătate a veacului al XIV-lea, Sîn-Nicoară, este zidită, în stil aproape curat apusean, de meșteri

sași De Sași au fost înălțate de sigur multe din cele mai bătrâne monumente ale arhitecturii bisericesti a Romînilor. În toate sutele de clopote care fuseseră turnate de meșteri sași, marginea e împobită până astăzi cu inscripții latine în formă gotică sau cu inscripții slavone ieșite din mîna lor.

Arhitectura interesantă de pe vremea Domnului Moldovei Ștefan-cel-Mare se asemănă în multe privinți cu aceia pe care o poate observa cineva în biserica din mănăstirea de la Feleac, lângă Cluj, sau în ctitoria lui Ion Hunyadi din satul Sintimre de lângă Alba-Iulia. Prin Sașii din Ardeal ni-au venit încadrările gotice ale ușilor și ferestrelor, și tot prin ei scrisul colorat gotic al frumoaselor inscripții de închinare. Acela care a fost «sculptor și effigiator» pentru vestita biserică a lui Neagoe-Vodă de la Curtea-de-Argeș a fost Sasul Veit, meșterul Vitus, și, cînd tipul definitiv al meșteșugului de clădire românească a fost statornicit pentru a fi urmat cu credință în linii generale de maeștrii din lăuntru, li-a rămas totuși Sașilor un alt domeniu al artei: la strălucitele serbări de nuntă ale Curții suptiri a unui Domn ca Vasile Lupu în Moldova, cu prilejul darurilor făcute de stăpînitorul muntean, fabulos de bogat, Constantin Brîncoveanu, la vre-o nouă întemeiere sau danie de mănăstire, talerele, potirele, clopotele, inelele, pecețile care se împărțiau veniau din mîna marilor argintari ai Brașovului și Sibiiului, a căror istorie va trebui să fie cîndva scrisă. Multe din aceste prețioase obiecte se păstrează încă la noi, pe cînd scrisori de comandă în limba românească se află în arhivele săsești. Numai cu începutul veacului al XVIII-lea meșteri greci și ucenicii lor romîni, dacă nu chiar călugării cari lucrau de mult, au luat locul Sașilor.

V.

Cînd Reforma a dăruit Biblia în limba populară tuturor națiunilor, Sașii din Sibiiu făcură să apară un catehism «valah», la 1544: este cea mai veche tipăritură în limba românească și unul din cele mai vechi monumente ale acestei limbi. (Cel mai vechiu

este, de altfel, scrisoarea unui boier al lui Neagoe Basarab către Brașoveni, databilă pe la 1521, care se mai păstrează încă acolo, în Brașov.) Statul orășenesc brașovean a orînduit predică românească pentru Romîni din suburbii, cari trăiau supt ocrotirea sa. Cîrînd după aceia, judele din Brașov, Johannes Benckner — care adăpostise la sine mai multă vreme tipar românesc pentru cărți de biserică în limba slavonă — lua inițiativa de a se publică cele d'întăiu Evangheliile și Psaltiri în graiu românesc. În serviciul Sașilor lucra meșterul Coresi, unul dintre mulții fugari politici din Țara-Românească, și în Brașov, pe urmă în Sas-Sebeș, au apărut astfel de cărți fundamentale cum au fost cea d'întăiu lămurire ortodoxă a Evangheliilor, cea d'întăiu încercare de a preface Vechiul Testament în românește.

Cu vrîmea lui Mihai Viteazul, glorioasă și plină de durere, epoca tiparului românesc în Ardeal supt adăpost săsesc, se încheie.

VI.

Acum, după ce Romîni serviseră mai mult decît înaintea Statului otoman și obiceiurilor greco-turcești, pe cînd, din partea lor, Sașii, supt prinții maghiari din veacul al XVII-lea, pierduseră mult din puterea lor vitală și din misiunea lor proprie, pentru a aparține cu desăvîrșire cîrmuirii austriace, cele două neamuri azi stau iarăși unul lîngă altul.

Al nostru înfățișează sufletul latin care se desface din limba sa; al d-voastră, spiritul german. Amîndouă sînt chemate să mijlocească între Răsărit și Apus, căci amîndouă au căpătat din Apus o misiune pe care n'o pot părăsi. În aceasta, ca și în amintirea luptelor culturale, adesea purtate împreună, amîndouă popoarele pot să simtă îndemnul de a lucra laolaltă ori-care ar fi împrejurările politice. Pămîntul ardelenesc, pecetluit așa de vădit, în chip cultural, prin sîrguința săsească, nu poate fi prea îngust pentru 210.000 de oameni, cari reprezintă cinste, muncă, economie și simț pentru dreptate și ideal¹.

¹ Din *Karpathen*, anul al II-lea, No. 9, 1-iu Februar 1909, pp. 262-5.